

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Τὸ δίκαιον τῆς Ἰσότητος.

§ 63. Ἐννοια τῆς Ἰσότητος.

Ἡ ἐλευθερία ἀποκαλύπτεται πρωταίτατα ἐν τῷ βίῳ τοῦ ἀνθρώπου. Καθ' ὅσον οὗτος λαμβάνει πληρεστέραν ἑαυτοῦ συνείδησιν, ἀγωνιζόμενος πρὸς τὰ περιστοιχοῦντα προσκόμματα, ὑπερνικῶν αὐτά, αἰσθάνεται ἑαυτὸν ἰσχυρότερον, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον ἐλεύθερον, ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς αὐτόνομον καὶ ἀνεξάρτητον. Οὕτως ὁ ἄνθρωπος ἄρχεται τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ σταδιοδρομίας τὸ πρῶτον μὲν ὡς ἄτομον, μετὰ ταῦτα δὲ ὡς μέλος κοινωνίας ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην αὐτῆς ἔννοιαν.

Ἄλλ' ἡ ἐλευθερία τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ πρωτογόνῳ αὐτῆς ἐκδηλώσει, ὡς ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου μᾶλλον ἢ τοῦ γένους, θὰ ἦτο ἠκιστα πρόσφορος πρὸς σύστασιν καὶ πραγμάτωσιν εὐρύθμου καὶ προσηκόντως ὀργανωμένης πολιτικῆς κοινωνίας. Ἐπιζητῶν τὴν ἀπόλυτον τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ ἐξάσκησιν ὁ ἄνθρωπος θὰ ἠδιαφέρει ἐπὶ τῇ ἀντιστοίχῳ τῶν μετ' αὐτοῦ συμβιούντων κοινωνικῶν ὄντων, ὁμοίων φυσικῶς τε καὶ ἠθικῶς. Ἐπακολούθημα δὲ τῆς τοιαύτης ἀρνήσεως τῆς τῶν ἄλλων ἐλευθερίας θὰ ἦτο ἡ σύγκρουσις τῶν ἀνθρώπων, ἡ ἀλληλομαχία αὐτῶν καὶ ἐπὶ τέλους ἡ διάλυσις τῆς κοινωνίας. Τὸ αἰσθημα τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας ἤθελεν ἐκπέσῃ οὕτω τέλειον εἰς ἔνστικτον προσωπικοῦ ἐγωισμοῦ· ἐν μέσῳ τοιούτου ἀντικοινωνικοῦ ἀγῶνος ἤθελε καταλάβῃ τὰ σκῆπτρα τῆς δυνάμεως ὁ φύσει ἰσχυρότερος, ὑποχωρῶν μετ' ὀλίγον εἰς ἕτερον, ἐν τῷ στροβίλῳ δὲ τούτῳ διηνεκοῦς διαμάχης ἤθελεν ἐκμηδενισθῆ ἐν τάχει πίπτουσα καὶ ἀποσυντιθεμένη ἡ κοινωνία.

Πρὸς ἀποφυγὴν τῆς καταστάσεως ταύτης καὶ ὠθούμενος ὑπὸ τοῦ ὀρμεμφύτου τῆς κοινωνικότητος καὶ τῆς συντηρήσεως ὁ ἄνθρωπος καταλιμπάνει πολλοστὸν τι μέρος τῆς ἑαυτοῦ ἐλευθερίας, κατανοῶν

ὅποσα ἀγαθὰ ἐπιφυλάττονται αὐτῷ ἐκ τῆς μετὰ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων συμμίξεως καὶ ἐπικοινωνίας. Ἀντιλαμβάνεται προχείρως, ὅτι πάντες οἱ μετ' αὐτοῦ συζῶντες κέκτληται τὴν αὐτὴν φύσιν καὶ ὅτι οὐδεμία οὐσιώδης ὑφίσταται μεταξύ ἀλλήλων διαφορά. Ἐν τῇ ἀναγνώσει δὲ ταύτῃ καὶ τῇ ἀποδοχῇ τῆς συγγενείας καὶ τῆς ὁμοιότητος κατὰ φύσιν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, ἀναγνωρίζει αὐτοῖς μᾶλλον ἢ ἦτον τὰ αὐτὰ δικαιώματα ἀτομικότητος καὶ ἀνεξαρτησίας, ἅτινα σὺν τῷ χρόνῳ σέβεται καὶ τιμᾷ. Οὕτω ταυτοχρόνως τῇ ἐλευθερίᾳ ἀποκαλύπτεται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συνειδήσει καὶ τὸ δίκαιον τῆς ἰσότητος. Τοῦτο ἀτελῶς τὸ πρῶτον κατανοούμενον καὶ ἀναπτυσσόμενον ἐξελισσεται σὺν τῷ χρόνῳ πληρέστερον, καθ' ὅσον ἡ ἠθικὴ φύσις καὶ ἡ ταύτην ἔχουσα ἀφετηρίαν κοινωνικὴ ἀλληλεγγύη κατισχύουσι τῶν ἐγωιστικῶν ἐνστίκτων.

Ἡ ἀναγνώρισις αὕτη τῶν αὐτῶν παρ' ἅπασιν τοῖς ἀνθρώποις καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων δὲν προέρχεται μόνον ἐκ τῆς ἀνάγκης τῆς αὐτοσυντηρήσεως· εἶνε ἐπίταγμα αὐτοῦ τοῦ λόγου, διεκδικήσις ἄρα τοῦ ἀνθρώπου, ὡς λογικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὄντος, ἐπιζητοῦντος πρωτίστως τὴν ἐξέλιξιν ἑαυτοῦ διὰ τῆς τῶν πάντων συναρωγῆς καὶ συνεργασίας.

Ὑφίσταται μεταξύ τῶν ἀνθρώπων, εἴτε ὡς ἀτόμων, εἴτε ὡς φυλετικῶν καὶ ἐθνικῶν ομάδων, θεμελιώδης διαφορά καὶ ἀνομοιότης, ἧς ἀποτέλεσμα ἡ ἀνισότης αὐτῶν, καθὰ ἰσχυρίσθησαν οὐκ ὀλίγοι τῶν τε ἀρχαίων καὶ νεωτέρων, ἡ ἡ ἀνισότης αὕτη τῆς φυλετικῆς συστάσεως εἶνε φαινομενικὴ μόνον, ὀφειλομένη εἰς τὴν ἐπίδρασιν ποικίλων γενεσιουργῶν αἰτίων τῆς φύσεως καὶ τῆς ἱστορίας;

Ἡ ἐξέτασις τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τε ἀτόμου καὶ ὡς μέλους φυλῆς, ὡς ἀνήκοντος εἰς ὠρισμένην ἐθνολογικὴν ὁμάδα ἢ εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος συλλήβδην, προδήλως διδάσκει, ὅτι τὸ ἀνθρώπινον γένος εἶνε κατὰ φύσιν ἐνιαῖον, εἰ καὶ ἐκδηλοῦται ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτοῦ ὑπὸ ποικίλας μορφάς· ἀλλ' αὐταὶ δὲν εἶνε θεμελιώδεις, οὐσιαστικαί, εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς ἐπὶ αἰῶνας ἐπιδράσεως φυσικῶν ἢ ἠθικῶν αἰτίων, ἐξ ὧν ἐπῆλθεν ἡ διάφορος μορφωσις τῶν φυλῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Παρὰ πᾶσαν τὴν διαφορὰν ταύτην οἱ ἄνθρωποι, συλλήβδην λαμβανόμενοι, παρουσιάζουσι τὸν αὐτὸν τύπον. Ἐν οἱαδήποτε βαθμίδι καὶ ἂν ὡς φυσικῆς, ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως, πάντες κέκτληται τὰ

αὐτὰ χαρακτηριστικά· εἶνε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον θρησκευτικὰ ὄντα, κέκτηνται ἐλευθέραν βούλησιν, συνείδησιν τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, εἶνε πεπροικισμένοι διὰ τῆς γλώσσης, εἶνε ἄρα ἐπιδεκτικοὶ προόδου· ἔνεκα ποικίλων αἰτίων δυνατὸν ἢ πρόοδος αὕτη νὰ παρακωλυθῇ ἐπὶ μακρὸν ἢ βραχὺν χρόνον, νὰ μὴ ἐκδηλωθῇ ἐξίσου παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς, ταῖς ἀποτελοῦσι τὸ σύνολον τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς τὸν αὐτὸν βαθμὸν, ἀλλ' ἐν γένει πάντα ταῦτα δὲν δύνανται νὰ ἐκλίπωσιν. Ἀπὸ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ συστάσεως ἐπίσης ἐξεταζόμενον τὸ ἀνθρώπινον γένος κέκτηται τὸν αὐτὸν ὀργανισμὸν καὶ μόνον ἢ ἀνάπτυξις αὐτοῦ ὑφίσταται τὴν μεταβαλλομένην ἐπίδρασιν τοῦ κλίματος καὶ ἄλλων ἐξωτερικῶν αἰτίων. Εἴτε ὁ ἄνθρωπος εἶνε ὑπέρτερος τῶν ἄλλων ζώων, ἢ κορωνὶς τοῦ ὅλου ἐνοργάνου κόσμου, ἔχων τὴν φύσιν ἀποτετελεσμένην, κατ' Ἀριστοτέλη, εἴτε παρίστητι τὴν τελειοτάτην ἀνάπτυξιν καὶ τὴν σὺν τῷ χρόνῳ ἐξέλιξιν τῶν ὑποδεεστέρων τύπων τοῦ ζωικοῦ βασιλείου, καθὰ ἰσχυρίζονται οἱ περὶ τὸν Darwin, ὡς σύνολον εἶνε ὁ αὐτός· μόνον δὲ τὸ εἶδος, ὁ ὀργανισμὸς τῶν φυλῶν, παρουσιάζει πλείονα ἢ ἐλάσσονα φυσικὰ καὶ ἠθικὰ πλεονεκτήματα, οὐσιώδη ἢ ἐπουσιώδη. Ἐκ τούτου συμπεραίνεται ὅτι ἡ πρὸς ἀλλήλους τῶν ἀνθρώπων ἀνομοιότης δὲν εἶνε τοιαύτη, ὥστε νὰ αἰτιολογήσῃ τὴν ὑπὸ τινῶν ὑποστηριζομένην ἀνισότητα αὐτῶν καὶ τὰ ταύτης ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ ἐπακολουθήματα. Διάφοροι ὄντες τὴν φυσικὴν καὶ τὴν νοητικὴν ἰκανότητα εἶνε οἱ αὐτοὶ ὡς μέλη μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς, οἰκογενείας. Ἐπὶ τῆς ἀρχῆς δὲ ταύτης τῆς ἐνότητος βασιίζεται πᾶσα ἀνθρώπων καὶ φυλῶν κοινωνία.

Ἐκ τούτων συμπεραίνεται, ὅτι ἡ ἰσότης εἶνε ἔμφυτος εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἄρα τὸ δίκαιον αὐτῆς εἶνε ἐν τῶν πρώτων, οὐ ἄνευ δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὁ ἄνθρωπος τέλειον ὄν, διαφέρον τῶν ἄλλων ζώων, ἐπιδιώκον τὸν σκοπὸν τῆς βελτιώσεως καὶ τῆς προόδου.

§ 64. Ἱστορικὴ ἐξέλιξις τῆς ἀνισότητος.

Ἄλλ' ἀναγνωρισθείσης τὸ μὲν τῆς ἀτομικότητος καὶ τῆς ἐλευθερίας ὡς θεμελιωδῶν ὄρων τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ κοινωνίας, τὸ δὲ τῆς ἰσότητος ὡς δυνάμεως τὰ αὐτὰ διεκδικούσης δίκαια, ἐπέρχεται σὺν τῷ χρόνῳ κατ' ἀνάγκην ρῆξις μεταξὺ ἀμφοτέρων... Ἐν ὀνό-

ματι τῆς ἀτομικότητος καὶ τῆς αὐτονομίας ὁ ἄνθρωπος ὡς μονὰς ἐπιζητεῖ τὴν ἀνεξάρτητον ἐκδήλωσιν τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ, εἰς οὐδένα ὑποχωρῶν. Ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ τῶν ἀτόμων ὁ ἀσθενέστερος φυσιολογικῶς ὀργανισμὸς ὑποκύπτει τὸ πρῶτον εἰς τὸν ἰσχυρότερον, μηδεμιάς ἀνωτέρας ἠθικῆς δυνάμεως ὑφισταμένης, ἵνα κανονίσῃ ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἰσότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης τὰς πρὸς ἀλλήλους σχέσεις. Οὕτως ἀναγνωρίζεται σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ὑπεροχὴ καὶ τὸ δίκαιον τοῦ φυσικῶς ἰσχυροτέρου ὡς δεδομένον, κατ' αὐτὸ δὲ καὶ δημιουργοῦνται αἱ πρῶται κοινωνίαι. Ἀφετηρία ἄρα τῆς ἀνισότητος ταύτης εἶνε οὐχὶ ἡ φύσις κατ' ἀρχήν, ἀλλ' ἡ ἱστορικὴ καὶ κοινωνικὴ ἐξέλιξις τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ὑπὸ τὴν ἐπενέργειαν ποικίλου κλίματος, εὐεργετικωτέρου ἢ μή, ὁ ἀνθρώπινος ὀργανισμὸς καθίσταται ἰσχυρότερος ἢ ἀσθενέστερος· ἔτι δὲ μᾶλλον τοῦτο ἐκδηλοῦται διὰ τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τῶν διαφόρων φυλετικῶν ὀργανισμῶν, ἄλλων μὲν λαῶν ἀναπτυσσομένων φυσικῶς καὶ ἠθικῶς σὺν τῇ ροῇ τοῦ χρόνου, ἄλλων δὲ διατελούντων στασίμων. Ὁ Γερμανὸς τοῦ Τακίτου δὲν θ' ἀναγνωρίσῃ σήμερον τὸν Γερμανὸν τοῦ Γκαίτου καὶ τοῦ Οὐμβόλδου, ἐνῶ ὁ Λάπων τῶν χρόνων ἐκείνων, μετὰ πάροδον αἰώνων ἐξεγειρόμενος θὰ ἀναγνωρίσῃ ἐν τῇ αὐτῇ πνευματικῇ καὶ κοινωνικῇ καταστάσει διατελοῦντας τοὺς ἀνθρώπους τῆς φυλῆς αὐτοῦ. Ἡ ἀνισότης ἄρα ἐκδηλοῦται τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐκ τῆς ἐκδηλώσεως τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων, αὐτοβούλως πραγματοποιούντων τὴν ἠθικὴν αὐτῶν δράσιν. Ἄνευ τῆς ἐλευθέρας ταύτης ἐνεργείας, τοῦ ἀνταγωνισμοῦ καὶ τῆς ἀμίλλης, τὸ ἀνθρώπινον γένος ἤθελε διατελῆ στάσιμον καὶ ἀνεπίδεκτον προόδου, ἢ ἰσότης ἤθελε φονεῦσθαι τὴν ἐλευθερίαν, ἢ δὲ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ, ἐστερημένη πάσης ἐνεργείας, ἤθελε περιέλθῃ εἰς κατάστασιν ἡλιθιότητος, ἣκιστα διαφέρουσαν τῆς τῶν ἀλόγων θηρίων.

Κατὰ τὰ μνημεῖα τῆς ἱστορίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐκδηλοῦται τὸ πρῶτον ὑπέρτερός τις πολιτικὸς καὶ κοινωνικὸς βίος παρὰ τοῖς ἀνθρώποις. Ὁ περὶ ὑπάρξεως ἀγὼν εἶνε ἡ ἀφετηρία τῆς πρώτης κοινωνίας, ἀλλ' ἅμα καὶ ὁ ὅρος τῆς ἰσχύος αὐτῆς. Βασίζεται αὕτη ἐπὶ τοῦ δικαίου τοῦ φυσικῶς ἰσχυροτέρου. Τὸ γεγονός δημιουργεῖ τὸ δίκαιον. Οἱ κατακτῆται, οἱ δεσπότες, οἱ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπεσταλμένοι ἔνοπλοι προφήται κηρύττουσι τὴν ἀνισότητα ὡς τάξιν, φέρουσαν τὴν σφρα-

γίδα ὑπερφυσικῆς βουλήσεως. Ἡ δὲ κραταιότερα, ἡ νικήσασα φυλή, ὑποδουλοῖ τὴν ἀσθενεστέραν καὶ πραγματοῖ τὴν ἀνισότητα ταύτην. Οὕτω δημιουργεῖται ἐν τῇ ἀπαισίᾳ αὐτοῦ ἐκλάμψει τὸ σύστημα τῶν *Τάξεων*. Ὁ πρῶτος κοινωνικὸς Κῶδιξ συνετάχθη ἤδη· ἀρχὴ εἶνε ἀνωτέρα τις, ἐκτὸς τῆς ἀνθρωπότητος ὑφισταμένη δύναμις· βάσις ἢ κατάκτησις, ἢ δουλεία· καὶ παράγονται ἐκ τῆς ἀνισότητος, ἐξ ἧς κατὰ πρῶτον λόγον ἢ ἐν τῷ γάμῳ ἀνισότης τῶν δύο φύλων, ἢ πολυγαμία, ἢ ὑποτέλεια τῆς γυναικός, ὡς κατωτέρου ὄντος, ὑπὸ τὸν ἄνδρα· ἢ κτῆσις καθίσταται κληρὸς τοῦ κατακτητοῦ καὶ τοῦ ἰσχυροτέρου, ἀναπτύσσονται δ' οὕτω καὶ διαπλάσσονται πάντες οἱ θεσμοὶ τῆς πολιτικῆς κοινωνίας. Ἐν τοῖς ὀργίοις τῆς ἀνισότητος, τῆς ἀρνήσεως τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος καὶ ἐλευθερίας, τρυφῶσα ἢ Ἀνατολή, καθίσταται ἐπὶ τέλους παράλυτος, ἡλιθία ἐξ ἡδονῆς καὶ μέθης.

Καὶ αὕτη ἡ Ἑλλάς, ἥτις ἐν ἀπάσῃ τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς ἐργασίᾳ διετρένωσε τὴν θεότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀνεγνώρισε τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ, καὶ ἧς ἡ πρώτη ἱστορία εἶνε ἡ συμβολικὴ παράστασις τοῦ ἀγῶνος τῶν ἀνθρώπων κατὰ τῶν θεῶν, τῶν ἠθικῶν κατὰ τῶν φυσικῶν δυνάμεων, δὲν κατενόησε τὴν ἰσότητα. Ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν αὐτῆς κρατεῖ τὸ δόγμα τῆς διακρίσεως τῶν Ἑλλήνων καὶ μὴ Ἑλλήνων, τῶν βαρβάρων, κυρωθὲν βραδύτερον διὰ τῆς ὑπερτάτης ἀσθεντείας τοῦ Ἀριστοτέλους, διοργανώσαντος τὴν πολιτικὴν κοινωνίαν ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῶν φύσει δούλων καὶ φύσει ἐλευθέρων ἀνθρώπων, μὴ διστάζοντος νὰ παραβάλλῃ τὸν δούλον πρὸς τὸ κτῆνος, ἀποδίδοντας τὴν δουλείαν εἰς τὴν φυσικὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνισότητα καὶ τὴν διαφορὰν τῆς καταγωγῆς καὶ νοθετοῦντος μάτην τὴν πολιτικὴν ταύτην τῷ μαθητῇ αὐτοῦ, τῷ κατακτητῇ καὶ ἐκπολιτιστῇ τῆς Ἀσίας Ἀλεξάνδρῳ (1). Μόλις ἡ Στοὰ κατανοεῖ ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις τῶν ἐθνικῶν καὶ φυλετικῶν ἀντιπαθειῶν τοῦ ἀρχαίου κόσμου τὴν γενναίαν ταύτην

(1) Οὐ γάρ, ὡς Ἀριστοτέλης συνεβούλευεν αὐτῷ, τοῖς μὲν Ἑλλησιν ἡγεμονικῶς, τοῖς δὲ βαρβάροις δεσποτικῶς χρώμενον πολεμοποιῶν φυγῶν ἐνέπλησε καὶ στάσεων ὑπούλων τὴν ἡγεμονίαν ἀλλὰ κοινὸς ἤκειν θεόθεν ἀρμοστής καὶ διαλλακτῆς τῶν ὄλων νομίζων, οὐς τῷ λόγῳ μὴ συνῆγε, τοῖς ὅπλοις βιαζόμενος εἰς τὸ αὐτὸ συνενεγκῶν τὰ πανταχόθεν — μίξας — τοὺς βίους καὶ τὰ ἤθη καὶ τοὺς γάμους καὶ διαίτας, πατρίδα τὴν οἰκουμένην προσέταξεν ἡγεῖσθαι πάντας (Πλούτ. Περὶ Ἀλεξ. τύχης ἢ ἀρετῆς).

ἀρχήν, ὁ δὲ Χριστιανισμὸς, ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ λογιῶν τῆς Γραφῆς στηριζόμενος, ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐπλάσθη κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ, ἐπιφωνεῖ « πάντες ἐσμὲν ἀδελφοὶ » καὶ ἀνακηρύττει τὴν ἰσότητα μετὰ τῶν ἀνθρώπων· ἀλλ' ἡ ἰσότης αὕτη εἶνε ἔτι μεταφυσικόν τι χρῆμα, εἶνε ἰσότης ἐν Θεῷ, ἐν τῷ οὐρανῷ, οὐδεμίαν δὲ λαμβάνει ὑπόστασιν καὶ πραγμάτωσιν ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ. Ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν ἀνθρώπων κρατεῖ ἡ περὶ δουλείας παλαιὰ θεωρία τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου, καθ' ἣν μερὶς τούτων ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν πραγμάτων, κατ' οὐδὲν διαφέρουσα τῶν ὑποζυγίων. Καὶ εἶνε μὲν ἀληθές, ὅτι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος τῆς ἰσότητος καὶ τῆς περὶ δικαίου θεωρίας τῶν Ἀρίων λαῶν, ἥτις μετὰ μείζονος ἢ πρότερον σημασίας διευτυπώθη περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους διὰ τῶν γερμανικῶν φύλων, ἀνεγνωρίσθη μᾶλλον ἢ προσωπικότης καὶ ἡ ἀξιόπρεπεια τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλ' ἡ δουλεία δὲν ἔχει καταδικασθῆ εἰσέτι πανδημῶς ἐν τῇ συνειδήσει τῶν νέων κοινωνιῶν· ἐξακολουθεῖ δ' ἐκδηλουμένη εἴτε ὑπὸ τὴν ἀρχαίαν στυγεράν αὐτῆς μορφήν, εἴτε κατὰ τινα βαθμὸν ἡπιωτέρα ὡς δουλοπαροικία· ὁ λεγόμενος χριστιανικὸς ἐκεῖνος κόσμος δὲν αἰδεῖται νὰ ὑποστηρίξῃ ἀνέδην καὶ ἀναφανδὸν τὴν διάκρισιν τῶν ἀνθρώπων εἰς ἐλευθέρους καὶ δούλους, Ρωμαῖος δὲ Ποντίφηξ, ἀπὸ οἰκονομολογικῆς ὀλίως ἀπόψεως κρίνων τὰ πράγματα, δὲν διστάζει νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν δουλείαν ἐπὶ τῶν κατοίκων τοῦ τότε ἀνακαλυφθέντος νέου κόσμου, ὅστις καθίσταται μετ' ὀλίγον ἡ γῆ τῆς δουλείας, κατὰ μυριάδας ἀποστελλομένων εἰς αὐτὴν πρὸς καλλιέργειαν ἀπεράντων ἐκτάσεων τῶν ἀτυχῶν γόνων τῆς σκοτεινῆς ἡπείρου. Πρὸς ἐπίμετρον τῆς καταστάσεως ταύτης ὑπερμεσοῦντος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος Γερμανὸς ἡγεμὼν πωλεῖ χιλιάδας λευκῶν αὐτοῦ ὑπηκόων εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς διὰ τὸν κατὰ τῆς Ἀμερικῆς ἀγῶνα αὐτῶν καὶ ἡ στυγερά αὕτη ἀπεμπόλησις παρέρχεται ἐν σιγῇ, ἐνῷ ἀρχομένου τοῦ ἐνεστῶτος, δύο τῶν πιστοτάτων ἀποστόλων τοῦ Χριστιανισμοῦ μετὰ θρησκευτικοῦ ζήλου σαλπίζουσι πρὸ κήρυγμα τῆς δουλείας. Μέχρι τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως ἡ ἀτίμωσις θυγατρὸς εὐγενοῦς ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἐθεωρεῖτο τιμὴ οἰκογενειακῆ, θεσμὸς δ' ἐπίσης ἦτο ἡ ἀτίμωσις κόρης χωρικῆς δουλοπαροίκου ὑπὸ τοῦ ἀρχοντος.

§ 65. Τὸ κήρυγμα τῆς ἰσότητος κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους.

Ἡ ἐκ τῆς φύσεως δῆθεν ἀνισότης τῶν ἀνθρώπων, ἣτις ἔσχεν ἐν τῇ ἀρχαιότητι θεωρητικὸν τὸν Ἀριστοτέλη, καὶ ἡ ταύτης ἐπακόλουθος δουλεία ἐγένοντο ἀποδεκτὰ δόγματα παρὰ πολλοῖς τῶν θεωρητικῶν τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας μέχρι τῶν νεωτέρων χρόνων. Εἶχεν ἤδη ἀναγνωρισθῆ ὅπως δήποτε ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ ἀτομικότης τῶν ἀνθρώπων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ ἰσότης αὐτῶν· ἡ διαφορὰ τῶν φυλῶν, ἡ μείζων ταύτης ἢ ἐκείνης ἰκανότης ἐφαίνοντο δικαιουῖσαι τὴν θεωρίαν τῆς ἀνθρωπίνης ἀνισότητος· πλέον δ' ἢ ἀπαξ ἡ δουλεία ἐδικαιολογήθη ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης ὡς κατ' ἀνάγκην κοινωνικὸς θεσμός. Σὺν τοῖς ἄλλοις ὁ Οὕγων Γρότιος καὶ ὁ Μοντέσκιος ὑπερήσπισαν αὐτὴν ὁ μὲν πρῶτος ἐκ τῆς δικαιολογίας τῆς κατακτήσεως, ὁ δὲ δεύτερος ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ κλίματος, οὐ ἔνεκα ἡ διαφορὰ τῶν φυλῶν καὶ σύναμα ἡ ἀνισότης τῶν ἀνθρώπων. Τελευτῶντος δ' ἔτι τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ὁ Οὕγων, εἰς τῶν πρώτων θεμελιωτῶν τῆς ἐν Γερμανίᾳ ἱστορικῆς σχολῆς, ἐχαρακτήρισε τὴν δουλείαν φυσικὸν ἀποτέλεσμα, ὅπως καὶ τὴν ἀθλιότητα.

Ἐν τοιαύτῃ στιγμῇ Πληθεῖος φιλόσοφος ἐσφενδονᾶ κατὰ τῆς ἀποσυντεθειμένης εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας τοῦ παρελθόντος αἰῶνος τὸ κήρυγμα τῆς ἀνθρωπίνης ἰσότητος. Ἦσαν παράδοξοι, ἀντικοινωνικαὶ πολλάκις αἱ θεωρίαι τοῦ ἐκ Γενεύης φιλοσόφου. Ἀλλ' ὁ ζῆλος, μεθ' οὗ ὑπερήσπισε τὸ θέμα αὐτοῦ, ἡ διαλεκτικὴ, ἡ ἐχρήσατο πρὸς ἀπόδειξιν τῆς τῶν ἀνθρώπων ἰσότητος, συνεκίνησαν τὴν δημοσίαν συνείδησιν, οὐ μόνον τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ καὶ τῆς Εὐρώπης. Ὁ φιλόσοφος ἐξεδήλου τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, τούτου δ' ἔνεκα κατενοήθη ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς. Τὸ βιβλίον τοῦ Ρουσσώ ἦτο τὸ εὐαγγέλιον τῆς ἰσότητος, ὡς μιᾶς τῶν βάσεων τοῦ νέου κοινωνικοῦ οἰκοδομήματος, ὃ περ ἔμελλε νὰ ἰδρυθῆ ἐπὶ τῶν συντριμμάτων τοῦ ὀσημέραι καταπίπτοντος παλαιοῦ καθεστῶτος.

Κοινωνικὴ ἐλευθερία δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ ἰσότητος. Τοιοῦτο τὸ δόγμα τῆς νέας περιόδου, ἣτις ἐγκαινίζεται διὰ τῆς γαλλικῆς Ἐπαναστάσεως, κηρυττούσης αὐτὸ ἐπισήμως ἐν τῇ Διακηρύξει τῶν

δικαίων τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολίτου. Ἀπαντὰ τὰ Συντάγματα τῆς Γαλλίας ἀναγνωρίζουσιν ἐπισήμως τὴν νέαν ταύτην ἀρχὴν τῆς ἰσότητος, ὑπὲρ ἧς καὶ συνωμοσία παρασκευάζεται πρὸς πλήρη θρίαμβον ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Γράκχον Babœuf.

§ 66. Ἡ ἀλήθεια τῆς ἰσότητος.

Ἡ ἰσότης ὅπως καὶ ἡ ἐλευθερία εἶνε ἄμεσα ἐπακολουθήματα τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος. Ἡ οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἠθικὰ ὄντα πανταχοῦ καὶ πάντοτε, ἢ δὲν πρέπει ν' ἀναγνωρισθῇ ἡ ἰσότης αὐτῶν· ἀλλ' ὅτε ἀποδεχόμεθα τὴν ἐνότητα τῆς φύσεως αὐτῶν, δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀρνηθῶμεν καὶ τὰ ἴσα δικαιώματα. Τοιαύτη εἶνε ἡ λογικὴ τῶν θεωρητικῶν τῆς ἰσότητος. Ἀλλὰ διὰ τοὺς πολεμίους τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ τῶν νέων ἰδεῶν αὕτη εἶνε ἡ στυγερά κεφαλὴ τῆς Μεδούσης, ἡ προωρισμένη ν' ἀπολιθώσῃ ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ πραγματώσει τὸν νεώτερον κόσμον. Κατ' αὐτοὺς ἡ ἰσότης εἶνε ἡ ἀρνησις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἀρεσκομένης ἐν τῇ ποικιλίᾳ καὶ τῇ ἀνομοιοτήτι, ἡ δολοφονία τῆς ἐλευθερίας, ἡ ἀποκτίνωσις τῆς κοινωνίας. Οἱ ἄνθρωποι δὲν ἐγεννήθησαν ὅμοιοι, ὑπάρχει τεραστία διαφορὰ πνευματικῆς ἰκανότητος καὶ φυσικῆς ἰσχύος μεταξὺ φυλῶν καὶ ἀτόμων· ἠκιστα ἄρα αὕτη δικαιολογεῖ τὴν μεταξὺ ἀλλήλων ἰσότητα· ἡ ἀσθενεστερά φυλὴ ὀφείλει πρὸς ὄφελος αὐτῆς νὰ δουλεύῃ τῇ ἰσχυροτέρᾳ, ὅπως ὁ ἀσθενέστερος ἄνθρωπος τῷ ἰσχυροτέρῳ· τοῦτο εἶνε τὸ δίδαγμα τῆς ἱστορίας, ἣτις ἀνεπτύχθη μέχρι τοῦδε διὰ τῆς ἀνισότητος, ἄρα ἡ λογικὴ αὐτῆς, ἧς τὸ προσῆκον ἀνομολογοῦσιν οἱ πολέμιοι τῆς ἰσότητος.

Τοιοῦτον εἶνε τὸ πρόβλημα τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀνισότητος, τὸ τιθέμενον σήμερον τῇ ἐπιστήμῃ ὑπὸ τῆς νέας κοινωνικῆς συνειδήσεως· τίνι τρόπῳ λυθήσεται πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐπαπειλουμένων δεινῶν;

Ἐξετασθῆτω τοῦτο ἄνευ προκαταλήψεως.

Ἡ ἐκ τῆς φύσεως ἀνισότης δὲν εἶνε πραγματικὴ, ἀλλὰ φαινομενικὴ μόνον. Ὑπὸ πάντα τὰ κλίματα ὁ ἄνθρωπος εἶνε ὁ αὐτὸς κατὰ φύσιν καὶ ἐν πάσῃ περιόδῳ τῆς ἱστορίας· τό τε σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ εἶνε τὰ αὐτὰ κατ' οὐσίαν, ὅσον καὶ ἂν παραλλάσσῃ κατὰ τὴν τελειότητα ἢ τὴν ἀτέλειαν. Αἱ ἰδέαι αὐτοῦ, εὐρύταται ἢ περιώρι-

σμέναι, ἀπορρέουσιν ἀπὸ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς· τὰ πάθη αὐτοῦ καὶ τὰ αἰσθήματα εἶνε τὰ αὐτά. Τοιούτων ὄντων τῶν ἀνθρώπων, συμπεραίνεται κατ' ἀνάγκην ἡ ἐνότης αὐτῶν, ἄρα καὶ ἡ ἰσότης, ἣς ἡ ἄρνησις θὰ ἦτο ἄρνησις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, ὅστις σὺν τοῖς ἄλλοις εἶνε καὶ ἡ πραγμάτωσις τῆς κοινωνικῆς ἐνότητος τῶν ἀνθρώπων.

Ἄλλὰ τὸ κλίμα, ἄλλαι τε ἠθικαὶ καὶ ἱστορικαὶ περιστάσεις ἀλλοιοῦσι σὺν τῷ χρόνῳ οὐσιωδῶς τὸν τε φυσικὸν καὶ ἠθικὸν τῶν ἀνθρώπων χαρακτῆρα· ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ διαφορὰ αὐτῶν, ἐπιτεινομένη σὺν τῷ χρόνῳ ἐκ τῆς μακρᾶς καὶ ποικίλης μορφώσεως κατὰ τόπον καὶ χρόνον. Ἄλλ' ἡ τοιαύτη διαφορὰ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ θεμελιώδης, ἀλλοιοῦσα τέλεον τὴν ἡμετέραν φύσιν, νὰ δημιουργηθῶσι δ' ἐξ αὐτῆς διάφορα δικαιώματα τῶν ἀνθρώπων· εἶνε διάφοροι οὗτοι κατὰ τὴν ἰκανότητα καὶ οὐχὶ κατὰ τὴν φύσιν, ἥτις συντελέσασα τὸ ἐπ' αὐτῇ εἰς τὴν τοιαύτην διαφορὰν, ἔπραξε τοῦτο κατ' οἰκονομίαν· ἀληθῶς ἐὰν πάντες οἱ ἄνθρωποι ἦσαν πεπροικισμένοι διὰ τῶν ὁμοίων φυσικῶν καὶ πνευματικῶν δώρων, ὁ βίος αὐτῶν οὐδένα θὰ εἶχε σκοπόν, ἡ δὲ ἀνθρωπότης θὰ παρήρχετο ἄνευ ἀπηχέσεως ἐν τῇ μονοτονίᾳ καὶ τῷ ὁμοιομόρφῳ, ἐκλειπόντων καὶ μηδὲν δρώντων τῶν ποικίλων ἐκείνων στοιχείων, τῶν ἀπαιτουμένων πρὸς ὀργάνωσιν κοινωνίας.

Ἡ φύσις δημιουργεῖ διαφόρους τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀνίσους. Ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ οἰκογενεῖᾳ, λαμπρυνθείσῃ ἐπὶ σειρὰν γενεῶν διὰ μεγάλων ἀνδρῶν, παρασχόντων περιφανεῖς ἐκδουλεύσεις τῇ πατρίδι καὶ τῇ ἀνθρωπότητι, δικαιουμένη ἄρα πάσης τιμῆς καὶ ἀναγνωρίσεως, γεννῶνται πολλάκις δύο τέκνα, διαφόρως πεπροικισμένα παρὰ τῆς φύσεως· τὸ μὲν κέκληται νὰ πρωταγωνιστήσῃ, νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν σφραγίδα τοῦ πνεύματος εἰς τὴν ἱστορικὴν ἐργασίαν τῆς ἐποχῆς αὐτοῦ, νὰ ἐπιδράσῃ ἴσως ἐπὶ τῆς τύχης τῆς ἀνθρωπότητος· τὸ δ' ἕτερον μόλις ὑπερβαίνει τὴν βαθμίδα τοῦ κοινοτάτου ἀνθρώπου. Ἡ τοιαύτη διαφορὰ τῆς ἰκανότητος δημιουργεῖ διάφορα δίκαια; Ἄλλὰ τί εἶνε τότε πᾶσα ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς ἐνότητι καὶ ἐργασίᾳ ἢ μία καὶ ἡ αὐτὴ οἰκογένεια, ἣς μέλη εἶνε τὰ ἄτομα καὶ οἱ λαοί, διαφέροντες μόνον καθ' ἰκανότητα, κατὰ φυσικὰ καὶ ἠθικὰ προσόντα, ἀλλὰ ταυτιζόμενοι πάντες ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀλληλεγγύης;

Φυσική ἀνισότης, ἴδια τῆς ἀνθρώποις δημιουργοῦσα δίκαια, δὲν ὑφίσταται· ἡ δὲ ποικίλη ἰκανότης, ἡ ἐκδηλουμένη ὑπὸ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῶν ἐργασίᾳ, οὐδὲν δικαιοῦται νὰ δημιουργήσῃ ἐξαιρετικὸν προνόμιον. Οὐδεὶς ἄνθρωπος, φρονῶν ἑαυτὸν ἰκανώτερον τῶν ὁμοίων αὐτῷ, ὀφείλει νὰ διεκδικήσῃ μείζονα δίκαια, κηρύττων ἑαυτὸν κατὰ προνόμιον ἐλεύθερον τῶν ἀντιστοιχῶν καθηκόντων. Τὰ πρῶτα δίκαια, ὧν ἄνευ οὐδαμῶς δύναται νὰ νοηθῇ, τὰ δίκαια ἐπὶ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, τῆς τιμῆς, τῆς ἐλευθερίας, διατελοῦσιν ἐν πάσῃ στιγμῇ τοῦ βίου τῶν τε λαῶν καὶ τῶν ἀτόμων ἀναφαίρετα καὶ ἀναπαλλοτριώτα, καθὼς δίκαια αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως· ἀλλὰ τὰ δίκαια, τὰ παραγόμενα ἐκ τῆς τοιαύτης ἢ τοιαύτης δε προσωπικῆς ἰκανότητος τοῦ ἀτόμου, εἶνε προσωπικὰ μόνον, ἄρα κατῳτερα τῶν πρώτων, οὐδὲ δύνανται νὰ ὑποτάξωσιν αὐτὰ καθόλου ἢ ἐπὶ μέρους.

Πρὸ τῶν αἰωνίων νόμων τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἱστορίας οὐδεμία φυλὴ δικαιοῦται νὰ διεκδικήσῃ ὑπέρτερα ὑπὲρ ἑαυτῆς δίκαια ἐπὶ τῶν ἄλλων φυλῶν· οὐδεμία ἐπλάσθη μᾶλλον προνομιοῦχος ὑπὸ τῆς φύσεως· ἐκάστη δὲ κέκληται νὰ ἐπιτελέσῃ ἴδιον προορισμὸν ἐν τῷ βίῳ τῆς ἀνθρωπότητος. Εἶνε μάταιον καὶ ἐγωιστικὸν ἐκεῖνο τὸ ἔθνος, τὸ ὑπὲρ ἑαυτοῦ πρεσβεῦον τὴν ἀποκλειστικὴν ἀποστολὴν τῆς ἱστορικῆς ἀντιπροσωπείας, τοῦ ἀλαθήτου τῶν μεγάλων ιδεῶν. Ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτῆς ἡ ἀνθρωπότης ποικίλως ἐργάζεται· ἡ δὲ τέως περιφρονουμένη καὶ δουλεύουσα φυλὴ, ἡ ἐν σιγῇ ταλαιπωρουμένη, ἐξεγείρεται ἀίφνης, ἀπροσδοκῆτως ἀπὸ τοῦ κατ' ἐπίφασιν ὕπνου, ὅτε μὲν πλήρης φυσικῆς, ὅτε δὲ ἠθικῆς δυνάμεως πρὸς ἐκδίκησιν τῆς προσγενομένης αὐτῇ ἀδικίας. Οὕτως ἡ ἱστορία καθίσταται πολλάκις ἡ ἐκδήλωσις τῆς αἰωνίας δικαιοσύνης, ἐκδικουμένη καὶ συντρίβουσα τὰ ὑπὸ ἀνόμων χειρῶν κατασκευασθέντα παλαιὰ σκῆπτρα τῆς δόξης, τὰ μέχρι τῆς προτεραιᾶς ἐπευφημούμενα καὶ κηρυττόμενα ἱερὰ καὶ αἰώνια.

§ 67. Τὸ ψεῦδος τῆς ἀπολύτου κοινωνικῆς ἰσότητος — Ἀποτελέσματα.

Ἡ γαλλικὴ Ἐπανάστασις καὶ οἱ περὶ αὐτὴν ἐκήρυξαν τὸ δίκαιον τῆς ἰσότητος ἐν τῶν πρώτων τοῦ ἀνθρώπου δικαίων, πλείστοι δὲ τοῦ·

των ἐπιζητούσι σήμερον τὴν πραγμάτωσιν αὐτῆς ἀπολύτως, πολλάκις προκρίνοντες αὐτὴν τῆς ἐλευθερίας, ἣν καὶ ζητοῦσι νὰ ὑποτάξωσιν εἰς ἐκείνην. Ἀλλὰ τότε ἐξ ὀνόματος τῆς ἰσότητος θέλει ἐπέλθῃ πλήρης ἄρνησις τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, τυραννίς, προσβάλλουσα τὰ καιριώτατα καὶ ἱερώτατα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως. Ὑπερτέρα κοινωνικὴ δύναμις, ἢ πολιτεία, ἀδιάφορον ὑπὸ ποῖον ὄνομα καὶ χαρακτῆρα, ἀναλαμβάνουσα κατὰ τὰς θεωρίας τῆς σχολῆς ταύτης τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἰσότητος μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, θέλει κατ' ἀνάγκην παραβιάζειν τὸ δίκαιον τῆς προσωπικότητος αὐτῶν καὶ τῆς ἐλευθερίας· πρὸς τοῦτο δὲ θέλει ἀξιοῖ νὰ διευθύνῃ αὐθαιρέτως τὴν ἐργασίαν παντὸς ἀνθρώπου, τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκησιν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ· ὡς ἠθικὸν ὄν, ὡς ἐλεύθερον οὗτος θέλει ἐκλίπη. Πλὴν ἡ κοινωνία δὲν ἐσχηματίσθη κατ' ἀνωτέραν ἐντολήν, ἀλλὰ κατ' αὐτοσυνείδητον ἐλευθέραν βούλησιν, οὕσαν ἐπακολουθήματα τῆς ἀτομικότητος, εἴτε ἐν τῷ προσώπῳ εἴτε ἐν τῇ φυλῇ· ὁ λόγος, ἡ ἐλευθέρᾳ ἐργασία τοῦ πνεύματος δὲν διατελοῦσιν ἀδρανεῖς καὶ ἀδιάφοροι παράγοντες τῆς ἱστορίας. Ἐν τῷ ἀγῶνι τοῦ ἠθικοῦ κόσμου πρὸς τὸν φυσικόν, τοῦ πνεύματος πρὸς τὴν ὕλην κρατύνονται αἱ τε φυσικαὶ καὶ αἱ ψυχικαὶ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, ἐντεῦθεν δὲ ἡ εὐρωστία αὐτοῦ διαμφισβητοῦντος τὰ σκῆπτρα τῆς φύσεως, ἥτις ὑποτασσομένη, ἐξανθρωπίζεται κατὰ τινὰ τρόπον, καθισταμένη συνεργὸς καὶ συμμέτοχος.

Οἱ θιασῶται τῆς ἀπολύτου κοινωνικῆς ἰσότητος, οὕτω φρονοῦντες, λαμβάνουσιν ὑπ' ὄψει τὸν ἀνθρώπον μᾶλλον ὡς μεταφυσικὸν ὄν ἢ ὡς παράγοντα τῆς ἱστορίας, πρὸς ἧς τὰ διδάγματα τέλειον ἀδιαφοροῦσιν. Ὡς ἐρρήθη, ἡ ἀπόλυτος πραγμάτωσις τῆς ἰσότητος εἶνε ἄρνησις τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης, ἀπονεμομένων ἴσων δικαίων καὶ ἀξιώσεων μεταξὺ ἰκανῶν καὶ ἀνικάνων ἐν ἀδιαφορίᾳ τῆς οἰκείας ἐκάστου ἐργασίας. Ἀλλὰ μείζονα προσβολὴν θέλει ὑποστῆ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἀλλοιουμένη καὶ ταπεινουμένη ὑπὸ τὸν κύλινδρον τῆς ἰσοπεδώσεως. Τὸ ἀνθρώπινον ἐγώ, ἐκτυλίσσον ἐν μέσῳ τεραστίων ἀγώνων τὴν ἀτομικότητα αὐτοῦ καὶ τὴν ἐνέργειαν, ὑπόκειται εἰς ἐμφυτον ροπὴν, τείνον πρὸς τινὰ ὑπεροχὴν, ἥτις εἶνε τὸ ἐλατῆριον καὶ ὁ παράγων τῆς ἐργασίας αὐτοῦ. Ἄν τοῦτο ἤθελεν ἐκλίπη διὰ τῆς βίας ἀπὸ τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων, καθιερουμένων τῶν ἀρχῶν τῆς ἀπολύτου ἰσότητος, ἀφευκτος ἔσται ἡ κοινωνικὴ ἀδιαφορία, ἡ νόσος

αὐτῆ τοῦ τε ἀτομικοῦ καὶ τοῦ ἀθροιστικοῦ ἀνθρώπου. Ἐν ὀνόματι καὶ δικαίῳ τῆς ἰσότητος θέλουσι ταχθῆ τότε ἐν ἴσῃ μοίρᾳ οἱ ἀγαθοὶ καὶ οἱ πονηροί, οἱ ἐνάρετοι καὶ οἱ μὴ τοιοῦτοι, οἱ ἱκανοὶ καὶ οἱ ἀνίκανοι, οἱ ἐργαζόμενοι καὶ οἱ ἄεργοι· ὁ ζῆλος τῆς ἀρετῆς, τῆς τιμῆς, τῆς δόξης θὰ σβεσθῆ, ἐκλειπόντων τῶν προκαλούντων αὐτὸν ἐλατηρίων καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων. Τοιαύτη κατάστασις δυνατὸν νὰ γοητεύῃ εἰρηνικὰς τινὰς φύσεις, ἀρεσκομένας εἰς τὸν εἰδυλλιακὸν βίον τῶν ποιμένων τῆς Ἀρκαδίας καὶ τῆς Σικελίας, ἀλλ' ἐν πραγματικῇ καὶ πολυμερίμνῳ κοινωνίᾳ, ποικίλας ἐχούσῃ ἀνάγκας, ἐν κόσμῳ, ἐν ᾧ παλαίουσιν ἰδέαι, πάθη, συμφέροντα, ἢ καθιέρωσις τῶν ἀρχῶν τούτων ἤθελεν ἐπαναγάγῃ ἀφεύκτως τὴν ἀνθρωπότητα εἰς τὴν ἀρχέγονον κατάστασιν, ἀφ' ἧς ἐξῆλθεν. Πλὴν οὐδὲ τοῦτο δυστυχῶς ἔσται τὸ ἀποτέλεσμα. Τὰ δόγματα τῆς ἀπολύτου ἰσότητος καὶ τὰ τούτοις παρεπόμενα, ἢ κατάργησις τῆς ἰδιοκτησίας, τοῦ γάμου, ἢ ἀνατροπὴ τῶν ὑφισταμένων κοινωνικῶν σχέσεων, ἤθελον ἐπενέγκῃ κατ' ἀνάγκην σὺν τῷ χρόνῳ τὴν ἄρνησιν πάσης ἀνθρωπίνης ἐνότητος καὶ φιλαλληλίας, ἐφ' ἧς τέως ἐβασίζετο ἡ ἱστορία. Οἱ ἄνθρωποι ὑπὸ τοιοῦτο καθεστῶς ἤθελον ἀποτελέσῃ συρφετόν, ὃν μάτην θὰ προσεπάθει νὰ συγκρατήσῃ ἢ ὑπερτάτη δύναμις τῆς πολιτείας, μὴ οὔσης ἱκανῆς νὰ τηρήσῃ τὴν τάξιν, ὅποτε ἐλλείπουσιν ἀπὸ τῆς κοινωνικῆς συνειδήσεως οἱ προσήκοντες ἠθικοὶ δεσμοί· ἤθελεν ἐξορμήσῃ τότε κατὰ τῆς ἐννόμου τάξεως ὁ δαίμων τῶν ἐμφυλίων ἀγώνων, τοῦ μίσους, ἀναπαρισταμένης οὕτω τῆς φοβερᾶς εἰκόνας τῆς πρώτης τῶν ἀνθρώπων καταστάσεως. Ὑπάρχουσι πρόσφατα παραδείγματα. Ὁ Δῆμος τῶν Παρισίων, ἢ ἐν Ἰσπανίᾳ ἐπανάστασις τῆς Καρθαγένης διδάσκουσιν, ὅτι ἢ ἀνάρρησις τῆς ἰσότητος ὡς τῆς πρώτης κοινωνικῆς δυνάμεως οὐ μόνον εἶνε ἄρνησις τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἐνὸς ἐκάστου προσωπικότητος. Δυστυχία τοῖς ἐπιλανθανομένοις, εἶπεν ὁ Ρουσσώ, ὅτι οἱ καρποὶ ἀνήκουσιν εἰς πάντας, ἢ δὲ γῆ εἰς οὐδένα! Ἀλλ' ὅπως οἱ καρποὶ ἀνήκουσιν εἰς πάντας, δὲν ἀνήκει διὰ τὸν αὐτὸν λόγον καὶ ἡ γυνή, εἰς ὃ πόρισμα κατ' ἀνάγκην ἤλθον νεώτεραί τινες κοινωνιστικαὶ αἱρέσεις κατὰ τὴν πρακτικὴν παράδοσιν τοῦ διδασκάλου; Ἀλλὰ τότε μετὰ τῆς ἰδιοκτησίας ἐρρέτω ἢ οἰκογένεια, πᾶν φίλτρον, αἴσθημα, δεσμὸς ἠθικὸς ἢ ἀνωτέρα ἰδέα, ἀπασα δὲ ἢ μέχρι τοῦδε ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητος θεωρηθῆτω ἕωλος ἐργασία

έωσφορικῆς δυνάμεως, ἐπὶ αἰῶνας ἐκμεταλλευθείσης αὐτὴν καὶ ἀπο-
τρεψάσης ἀπὸ τῆς εὐθείας ὁδοῦ, ἥτις ἤδη ἀναπετάσσεται διὰ τῶν
νέων θεωριῶν.

Ἔτι πρὸς. Ὄταν ὑπὸ τὴν πίεσιν τῆς ἀπολύτου ταύτης κοινωνικῆς
ισότητος ἐκλίπει θάττον ἢ βραδύτερον τέλος ἢ ἐλευθερία καὶ μετ'
αὐτῆς πᾶν ιδεῶδες προσωπικῆς φιλοτιμίας, πᾶσα ροπὴ ζωηροτέρας
αὐτονόμου δράσεως, μεταβληθῆ δ' ἅπασα ἡ κοινωνία εἰς ἀληθὲς ἰπ-
ποφορβεῖον, διεπόμενον κατὰ γενικοὺς καὶ ὠρισμένους κανόνας, ὑπό-
τινος ἀνωτάτης δυνάμεως τεθειμένους ἀκρίτως καὶ ἀνεξελέγκτως· ὅταν
ἐξ ὀνόματος τῆς ἰσότητος θριαμβεύωσι πράγματι οὐχὶ ἡ τιμὴ, ἡ
ἀμιλλὰ, ἡ ἀλληλεγγύη, παράγοντες τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀγα-
θοῦ, ἀλλ' αἱ ἰσοπεδωτικαὶ ροπαί, τὰ ἐνστικτα τοῦ φθόνου καὶ τῆς μο-
χθηρίας πρὸς τὴν προέχουσαν ἀτομικότητα· ὅταν ὑπὸ τὴν ἴσην κοινω-
νικὴν ἀμοιβὴν καὶ κατάταξιν τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας, τῆς ἰκανό-
τητος καὶ τῆς ἀνικανότητος, τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀεργίας ἐκλίπωσι
τὰ σήμερον μὲν ἱερὰ ιδεώδη, αὔριον δὲ προλήψεις τῆς ἀφοσιώσεως,
τῶν θυσιῶν, ἡ ὀλιγωρία τοῦ κινδύνου ὑπὲρ τῶν ὁμοίων· ὅταν ἐν ὀνό-
ματι τῆς δῆθεν δημοκρατικῆς ἰσότητος δὲν δύναται νὰ περιβάλη περὶ
τὴν ἀγρυπνήσασαν αὐτοῦ, τὴν ταλαιπωρηθεῖσαν κεφαλὴν ἐκ τῶν κα-
κουχιῶν καὶ τῆς εὐγενοῦς ἐκείνης ἀνησυχίας, ἣν αἰσθάνεται καὶ ὑφ' ἣν
ὑποκύπτει ὁ θάλπων ἐν ἑαυτῷ τὴν ἱερὰν παρακαταθήκην τῆς πατρί-
δος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν ζωηρὰν λατρείαν τῆς τέχνης καὶ τῆς
ἐπιστήμης, τὸν στέφανον τῆς δάφνης· ὅποια δικαιοσύνη, ὅτε ὁ Μι-
χαὴλ Ἄγγελος, ὁ Σεξπέϊρος, ὁ Γκαίτης, διαβιοῦσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ
ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας, ὑφ' ἧς καὶ ὁ ἔσχατος τῶν ἀποχειροβιώτων,
ἀνευ ἐκτιμήσεως ἕνεκα τῶν αὐστηρῶν δογμάτων τῆς δημοκρατικῆς
ἰσότητος ἐν κοινωνίᾳ, ἐν ἣ ἄγνωστοι ἔσονται τότε οἱ νυγμοὶ τῆς
δόξης καὶ τῆς τιμῆς, ἴσως αὐτῆς τῆς ἀρετῆς ὑπὸ τὴν παγερὰν
πνοὴν τῆς ὀλιγωρίας τῶν φθονερῶν καὶ τῶν ἀδιαφόρων; Ὑπάρ-
χει, λέγεται, Γολγοθᾶς διὰ πᾶν πνεῦμα, ἀνώτερον τῶν συγχρόνων
αὐτοῦ, προσπαθοῦν διὰ τῶν εὐγενῶν ἀγώνων τῆς ἐργασίας καὶ τῆς
ἀφοσιώσεως ν' ἀποκαλύψῃ νέους ὀρίζοντας ἐν τῇ ἱστορίᾳ· ἐξοστρα-
κίζεται, πίνει τὸ κώνειον, σταυροῦται, ἀναβαίνει ἐπὶ τῆς πυρᾶς.
Εἶνε ἀληθὲς τοῦτο. Ἄλλ' ὑπάρχει καὶ ἕτερος Γολγοθᾶς καὶ ἕτε-
ρον κώνειον, προσφερόμενον ὑπὸ τοῦ φθόνου καὶ τῆς ἀδιαφορίας, τὸ

κατ' ἐξοχήν ποινικὸν ἐξιλαστήριον τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς μεγαλοφυΐας ἐν κοινωνίαις, διαβιβρωσκομέναις ὑπὸ τοῦ σάρακος τῆς ἀπολύτου ἰσότητος, μηδεμίαν ἀνεχομέναις ὑπεροχήν, οἳανδ' ἄποτε ὑπερφυᾶ ἐκδήλωσιν ἀτομικῆς ἐργασίας. Τοιοῦτος ἔσται ὁ καρπὸς τοῦ δένδρου τῆς ἰσότητος, οὗ οἱ ὀλέθριοι χυμοὶ θέλουσι δηλητηριάσῃ πρόωρα τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμόν ἀνεπανορθῶτως.

Πράγματι μόνον οἱ βάρβαροι καὶ οἱ δοῦλοι ἀπολαύουσιν ἰσότητος· διὰ τούτους ἡ ζωὴ εἶνε παραχώρησις τοῦ ἡγεμόνος, ἡ δὲ ἰδιοκτησία ἐπικαρπία. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὅπου πάντες δοῦλοι, ἄγνωστος δ' ἡ λέξις καὶ ἡ ἐννοία τῆς ἐλευθερίας, τῆς προσωπικῆς τιμῆς καὶ ἀξιοπρεπείας, ἐκεῖ ζητητέα ἡ εἰκὼν κοινωνίας, οἷα ἐπιζητεῖται σήμερον ὑπὸ τῶν φίλων τῆς ἰσότητος. Παραλλήλως φρονῶν περιώνυμος δεσπότης τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἔλεγε : « παρέσχον τοῖς Γάλλοις τὴν ἰσότητα, ὁ δὲ υἱὸς μου θέλει παράσχη αὐτοῖς τὴν ἐλευθερίαν ». Ἡ ἰσότης θριαμβεῦει ἐπίσης ἐν ἡμέραις ἱστορικῶν κρίσεων, κοινωνικῆς διαφθορᾶς· εἶνε ἡ καθολικὴ ἀποκαρτέρησις, ἡ ἀποστροφὴ κοινωνίας διεφθαρμένης καὶ ἐκνευρισμένης κατὰ πάσης εὐγενείας καὶ ὑπεροχῆς· ὁ δεσπότης, οἳονδ' ἄποτε ὄνομα καὶ ἂν φέρῃ, λαὸς ἢ Καῖσαρ, ἀναβιβάζει τὰ δημιουργήματα αὐτοῦ, δούλους, κόλακας, παρασίτους, μέχρι τῶν κόλπων μιᾶς Συγκλήτου. Πάλαι ποτὲ ἦτο αὕτη Συνέδριον βασιλέων καὶ ἔσωζε τὴν πατρίδα. Ἦδη καθίσταται ἄθυρμα ἐνὸς τυράννου, θηριοτροφεῖον. Τίς ὁ διαμαρτυρηθήσόμενος κατὰ τῆς ὕβρεως ταύτης; Οἱ ἐλεύθεροι ἄνδρες ἐξέλιπον, οὐδ' ἐμφανίζονται καθ' ἐκάστην, μὴ ὑφισταμένου πλέον τοῦ κοινωνικοῦ περιέχοντος.

§ 68. Συνδιαλλαγὴ ἐλευθερίας καὶ ἰσότητος.

Ἡ συντήρησις τοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἡ πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος ἐξαρτῶνται κυρίως, καθὰ διδάσκει ἡ ἱστορία, ἐκ τῆς προσηκούσης πραγματώσεως τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος, τῶν δύο τούτων πρωτίστων τοῦ ἀνθρώπου δικαίων. Ἄν ἡ ἀντίθεσις αὐτῶν καὶ ἡ σύγκρουσις παρακωλύῃ τὴν πρόοδον, τὸναντίον ἡ σύνθεσις καὶ ἡ ἀρμονία παρέχουσιν ἀσφαλῆ ἐχέγγυα περὶ τῆς ἐπιτεύξεως. Ἐκ τῆς συγκρούσεως τὸ πρῶτον, ἐκ τῆς συνθέσεως εἶτα ἐξεγείρονται αἱ τε φυσικαὶ καὶ αἱ ἠθικαὶ ἡμῶν δυνάμεις πρὸς τὴν ἐπιδίωξιν καὶ τὴν πραγμάτωσιν τῆς

ιστορικῆς ἐργασίας. Ὁ ἄνθρωπος ἐξῆλθεν ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς φύσεως ἀπλοῦς, ὁμοῖος, ὑπὸ τὴν αὐτὴν ἀρχέγονον εἰκόνα, ἀλλ' ἐλεύθερος, φέρων ἐν ἑαυτῷ ἀπὸ τῆς πρώτης τοῦ βίου στιγμῆς τὴν συνείδησιν τῆς ἀτομικότητος· ἀλλ' ἐκ τῆς ποικίλης ἀναπτύξεως τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν αὐτοῦ δυνάμεων, συντελούντων πρὸς τοῦτο διαφόρων ἐξωτερικῶν αἰτίων, καὶ ἰδίᾳ τῆς ἐλλείψεως ἴσης πνευματικῆς ικανότητος, καθιερώθη ἡ ἀνισότης, ἀδικία βεβαίως ὑπὸ τινὰ ἔποψιν, ἀλλ' ἀναγκαῖα διὰ τοὺς τότε καιροὺς καὶ εἰς ἣν ἡ ἀνθρωπότης ὀφείλει οὐ σμικρὰς ἐν τῷ πολιτισμῷ κατακτήσεις. Ἡ προσωπικὴ ποικιλία καὶ ἀνομοιότης εἶνε ἔργον τῆς φύσεως, ἀλλὰ καὶ κοινωνικὴ ἀνάγκη. Αὕτη δημιουργεῖ ἰδίᾳ ἐλατήρια καὶ ροπὰς ἐκάστῳ τῶν ἀνθρώπων, ὧν ὑποθάλλει τὴν προσήκουσαν ἐργασίαν, τὴν ἀμιλλαν· πᾶσα δ' ἀπόπειρα ἄρσεως αὐτῆς ἢ περιορισμοῦ ἄφευκτον ἔξει ἀποτέλεσμα τὴν καταστροφὴν τῆς ἀτομικότητος, τῆς ἐλευθέρως αὐτῆς ἐνεργείας καὶ σὺν τῷ χρόνῳ τὴν ὀπισθοδρόμησιν τῆς ἤδη γενομένης ιστορικῆς προόδου· ἀλλὰ τούτου ἕνεκα δὲν δημιουργεῖ καὶ ἰδίᾳ δίκαια.

Οὔτε ἄρα ἡ ἀπόλυτος ἰσότης, οὔτε ἡ ἀπόλυτος ἀνισότης δύνανται νὰ δικαιολογηθῶσι λογικῶς ἢ ιστορικῶς. Καὶ ἡ φύσις καὶ ἡ ἱστορία καταδικάζουσιν ἀμφοτέρας ταύτας τὰς ἀκρότητας, ἀποληγούσας εἰς ἀδικίαν. Ἡ ἀληθὴς ἰσότης ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς παροχῆς ἰδίων δικαίων εἰς διάφορα τὴν ἠθικὴν σύστασιν ὄντα. Ἐν τούτῳ κεῖται ἡ ἀληθὴς λύσις τοῦ προβλήματος τῆς ἰσότητος. Ἐν τῇ φαινομενικῇ ταύτῃ ἀνισότητι οὐδ' ἡ ἐλευθερία περιορίζεται, οὐδ' ἡ ἰσότης τὸ παράπαν· ἀμφότεραι δρῶσιν ἐν τῇ οἰκείᾳ σφαίρᾳ. Ἐκαστος τῶν ἀνθρώπων ἐπιζητεῖ τὴν συνεργασίαν τοῦ ὁμοίου αὐτῷ κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς ικανότητος, ἀναγνωρίζει αὐτῷ τὴν προσήκουσαν ἀμοιβήν, ἄρα τὰ ἐξ αὐτῆς δικαιώματα, χωρὶς ἐκ τούτου νὰ νομίσῃ ἑαυτὸν ἐλαττούμενον ἠθικῶς ἢ κοινωνικῶς. «Ἐκαστος κατὰ τὴν ικανότητά αὐτοῦ»· τοιοῦτον ἔσται τὸ δόγμα τοῦ παρόντος, ἡ λύσις τοῦ προβλήματος τῶν κοινωνικῶν δυσχερειῶν.

Ἡ ἐλευθερία διατελεῖ διὰ τῆς τοιαύτης λύσεως εἰς τὴν ἐμπρέπουσαν αὐτῇ περιωπὴν· ἀλλὰ καὶ ἡ ἰσότης δὲν παραγνωρίζεται, οὐδὲ παραβιάζεται ἡ δικαιοσύνη καὶ ἡ φιλαλληλία. Ἐν τῷ κόσμῳ καθιερῶνται πράγματι εὐρεῖα κοινωνικὴ ἰσότης ὑπὸ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς ἐννοίαν. Ὅπως δὲν ἐκλείπει ἡ πρωτόγονος φυσικὴ ἐλευθερία ἐν τῇ κοι-

νωνία διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ἢ τοῦ περιορισμοῦ ἐνίων αὐτῆς ἐκδηλώσεων, οὕτω καὶ ἡ ἰσότης διὰ τινος περιορισμοῦ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον. Πάντες οἱ ἄνθρωποι εἶνε ἐλεύθεροι καὶ πάντες ἴσοι: ἐλεύθεροι, διότι ἕκαστος ἐξ αὐτῶν ἄνευ διακρίσεως κοινωνικῆς τάξεως ἀκωλύτως δύναται καὶ δικαιούται νὰ ἀναπτύξῃ τὰς ἠθικὰς καὶ πνευματικὰς αὐτοῦ δυνάμεις καὶ νὰ ἐκδηλώσῃ κατὰ πάντα τρόπον τὴν προσωπικότητα αὐτοῦ: ἴσοι, διότι ἀναγνωρίζομένου τοῦ δόγματος τούτου τῆς ἐλευθερίας δὲν δικαιούται ἡ κοινωνία νὰ παρεμβάλῃ οἰονδήποτε πρόσκομμα ἢ περιορισμὸν εἰς τὴν διεκδίκησιν τῆς ἀναγνωρίσεως ταύτης τῆς προσωπικῆς ἀξίας καὶ ἰκανότητος. Κατὰ τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποιὸν τῆς συμβολῆς ἐκάστου εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐργασίαν ἀπονέμεται ἢ τε ἠθικὴ καὶ ἡ ὑλικὴ ἀμοιβή. Ὑπὸ τοιοῦτο καθεστῶς θριαμβεύει μὲν ἡ δικαιοσύνη καὶ καθιεροῦται ἡ ἐλευθερία, ἀλλ' οὐδαμῶς αἴρεται, οὐδὲ παραγνωρίζεται ἡ ἀληθής, ἡ λογικὴ ἰσότης.

Κατὰ τὰ εἰρημένα ἡ κοινωνικὴ δικαιοσύνη λαμβάνει πραγμάτων οὐχὶ διὰ τῆς ἀπολύτου πραγματώσεως τῆς ἰσότητος, ὅπερ θὰ ἦτο ἄδικον, ἀφομοιουμένων ἐν ἴσῃ κλήσει πάντων τῶν ἀνθρώπων, παραγνωρίζομένης ἄρα τῆς ποικίλης αὐτῶν ἰδιοφυίας, ἀλλὰ διὰ τῆς προσηκούσης ἀπονομῆς τῶν ἀναλόγων δικαίων καὶ καθηκόντων εἰς ἕκαστον ἄνθρωπον. Ὅτι συμβαίνει ἐν τῷ ἀτομικῷ ὀργανισμῷ τῶν ἀνθρώπων, τοῦτο καὶ ἐν τῷ κοινωνικῷ: ἡ ἰδιάζουσα καὶ ἐλευθέρα ἐξάσκησις καὶ ἐργασία τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων. Ἐκαστον τὰ αὐτοῦ πράττειν: ἕκαστος συνωδᾷ τῇ ἰδιοφυίᾳ αὐτοῦ νὰ τελῇ τὴν προσήκουσαν λειτουργίαν αὐτονόμως καὶ ἐλευθέρως: ἡ δ' αὐτονομία αὕτη νὰ ἦνε σεβαστὴ παρὰ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, ἐφ' ὅσον δὲν προσβάλλει φυσικὰ δικαιώματα. Βεβαίως ἡ ἀρχὴ αὕτη παρενοήθη κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ἱστορίας: ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ κρατήσασα ἀδικία ἐν τῇ ἐξελίξει αὐτῆς. Ἀλλὰ σήμερον τὰ πράγματα μετεβλήθησαν. Δὲν ὑπάρχουσι πλέον διακριτικὰ ὅρια μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, ἀνυπέβλητα θεωρούμενα, ἢ τὰ ὅρια τῆς προσωπικῆς ἀρετῆς καὶ ἰκανότητος. Καταδικασθείσης ὑπὸ τῶν πραγμάτων τῆς ἀρχῆς τῆς φυσικῆς ἀνισότητος καὶ ἀναγνωρισθείσης τῆς ἐνότητος τῶν ἀνθρώπων, οὐδεὶς ἀποκλείεται ἀυθαιρέτως τῆς ἐλευθέρως ἐξασκήσεως τῶν δυνάμεων αὐτοῦ. Ἡ κοινωνία ἀναγνωρίζει εἰς πάντας τὰ αὐτὰ δικαιώματα καὶ καθήκοντα. Ἐν τῇ ἐνότητι δὲ ταύτῃ τῆς φυσικῆς

ισότητος καὶ τῆς ἱστορικῆς ἀνισότητος ἀναπτύσσεται ἡ νεωτέρα ἱστορία, πραγματουμένων προσηκόντως τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δικαιοσύνης.

§ 69. Ἴσονομία, ἰσηγορία.

Ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ δικαιοσύνη ἐξασφαλίζονται ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ ἰδίᾳ διὰ τῆς ἰσονομίας καὶ τῆς ἰσηγορίας. Ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἠγνόει τὴν ἰσότητα ἐν τῇ ἀγνοίᾳ τῆς ἐνότητος τῶν ἀνθρωπίνων φυλῶν· ἀλλὰ τὸ ἔμφυτον πρὸς τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἐλευθερίαν αἴσθημα τοῦ ἔθνους ἔπλασε τὰς δύο ταύτας λέξεις, τοῦλάχιστον καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ μέλη τῆς αὐτῆς πολιτείας. Ἐν τῇ ἀρχῇ δὲ ταύτῃ κεῖται ἡ ἀληθὴς ἐννοία καὶ πραγμάτωσις τῆς ἰσότητος (1). Ἴσότης πρὸ τοῦ νόμου, ἐλευθέρᾳ ἐν τῇ ἀτομικῇ, ἐθνικῇ καὶ κοινωνικῇ σφαίρᾳ ἐξάσκησις τῶν ποικίλων δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ ἰσότης, σεβομένη τὴν ἐλευθερίαν, αὕτη πάλιν συντελοῦσα εἰς τὴν αὐτόνομον τοῦ ἀτόμου ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν προσέγγισιν τῶν διεστώτων διὰ τῆς κοινῆς συνεργασίας, θέλει ἄρῃ σὺν τῷ χρόνῳ πάντα τὰ προσκόμματα, τὰ προάγοντα τὴν ἀνισότητα. Οὐδεὶς δικαιούται εἰς τὴν κτῆσιν καὶ ἀπόλαυσιν ἰδιαιτέρων προνομίων, εἴτε τοῦ γένους, εἴτε τοῦ χρήματος, ἀλλὰ καὶ οὐδεὶς δικαιούται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν σφαῖραν ἀλλοτρίας ἐλευθέρας ἐργασίας, ζητῶν νὰ μετάσχη εἰς πᾶν ὅτι ἀνήκει αὐτῇ, προσβάλλων οὕτω τὴν ἐλευθερίαν, ἱερὸν καὶ ἀνεγνώρισμένον ἀρχέγονον δίκαιον, ὅσον καὶ ἡ ἰσότης, ἧς χάριν ἐπιζητεῖ τὴν ἐκμηδένισιν τῆς ἐλευθερίας. Μετὰ τὰς τελευταίας κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς ἐπαναστάσεις μέγα μέρος τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀνέγραψεν ἐν τῷ κοινωνικῷ

(1) Ταῦτα λέγει ὁ Ἴσοκράτης περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ἐνοεῖτο ἡ ἰσότης ἐν ταῖς ἀρχαίαις Ἀθήναις: «Μέγιστον δ' αὐτοῖς συνεβάλλετο πρὸς τὸ καλῶς οἰκεῖν τὴν πόλιν, ὅτι δυοῖν ἰσοτήτοιν νομιζομέναιν εἶναι, καὶ τῆς μὲν ταῦτόν ἄπασιν ἀπονεμούσης, τῆς δὲ τὸ προσήκον ἑκάστοις, οὐκ ἠγνύουν τὴν χρησιμωτέραν, ἀλλὰ τὴν μὲν τῶν αὐτῶν ἀξιοῦσαν τοὺς χρηστοὺς καὶ τοὺς πονηροὺς ἀπεδοκίμαζον, ὡς οὐ δικαίαν οὔσαν, τὴν δὲ κατὰ τὴν ἀξίαν ἑκαστον τιμῶσαν καὶ κολάζουσαν προηροῦντο καὶ διὰ ταύτης ὄρκισαν τὴν πόλιν, οὐκ ἐξ ἀπάντων τὰς ἀρχὰς κληροῦντες, ἀλλὰ τοὺς βελτίστους καὶ τοὺς ἰκανωτάτους ἐφ' ἑκαστον τῶν ἔργων προκρίνοντες· τοιοῦτους γὰρ ἠλπίζον ἔσεσθαι καὶ τοὺς ἄλλους, οἳ οἱ περ ἂν ὧσιν οἱ τῶν πραγμάτων ἐπιστατοῦντες· ἔπειτα καὶ δημοτικωτέραν ἐνόμιζον εἶναι τὴν κατάστασιν ἢ τὴν διὰ τοῦ λαγχάνειν γιγνομένην». (Ἀρειοπαγίτικὸς ἡ', 29).

αὐτοῦ κώδικι τὰς ἀρχὰς ταύτας. Ἄλλ' ἀπόκειται εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ μέλλοντος, ὑπὸ τοῦ φωτὸς τῆς ἐπιστήμης φωτιζομένην, νὰ ὀργανώσῃ τὸ καθεστῶς αὐτῆς τελειότερον καὶ σκοπιμώτερον ἐν τῇ προσηκούσῃ ἀναγνωρίσει καὶ συνθέσει τῆς τε ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος τῶν ἀνθρώπων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοκτησίας.

§ 70. Ἐννοια τῆς ἰδιοκτησίας.

Ὁ ἄνθρωπος ὡς λογικὸν καὶ ἠθικὸν ὄν εἶνε ἐλεύθερος· ἡ δὲ ιδιότης αὕτη, προσηκόντως ἐξασκουμένη ἐν τε τῷ ἀτομικῷ καὶ τῷ κοινωνικῷ βίῳ, δημιουργεῖ τὴν ὑπέροχον ἐκείνην δύναμιν, δι' ἧς κατώρθωσε νὰ ὑποτάξῃ ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ τοσαύτας ἐναντίας δυνάμεις, χρησιμοποιοῦσας αὐτὰς προσηκόντως πρὸς τε τὸν σκοπὸν αὐτοῦ καὶ πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν. Αἱ ἀνάγκαι αὗται εἶνε πολλαὶ καὶ ποικίλαι, ἀυξάνονται δέ, καθ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἀναπτύσσεται καὶ τελειοῦται. Ἡ πλήρωσις αὕτη ἐπιτυγχάνεται τὸ μὲν διὰ τῆς ἐπικοινωνίας καὶ συνεργασίας τῶν ἀνθρώπων, προσφερόντων ἀμοιβαίως πρὸς τοῦτο τὰς οἰκείας δυνάμεις, τὸ δὲ διὰ τῆς ὑποταγῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου εἰς τὴν ἀτομικὴν ἐνέργειαν, ἵνα καταστῇ οὕτως ἐπίκουρος τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Ἡ τοιαύτη ὑποταγὴ δημιουργεῖ μέγα γεγονός ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ βίῳ. Ἡ ἀτομικότης, ἡ τέως ἐν τῷ στενῷ κύκλῳ τῆς προσωπικῆς ὑπάρξεως περιοριζομένη, ἐξέρχεται αὐτοῦ, συμπληροῦται δὲ καὶ παρεκτείνεται. Διὰ τῆς τοιαύτης ἐνεργείας δημιουργεῖται τὸ δίκαιον τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ὑποταχθέντος, τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοκτησίας.

Μετὰ τὰ εἰρημένα τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοκτησίας δύναται νὰ ὀρισθῇ ὡς ἀκολουθῶς.

Ἰδιοκτησία εἶνε τὸ σύνολον τῶν πραγμάτων, τῶν ὑποκειμένων εἰς τὴν τοῦ προσώπου βούλησιν, ἧς τὴν ἐνέργειαν ὑπέστησαν, ἐφ' ὧν τοῦτο κέκτηται ἄμεσον κράτος, δυνάμενον ποικίλως νὰ διατυπώσῃ καὶ νὰ διαθέσῃ πρὸς ὠφέλειαν ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου.

Μεταξὺ προσώπου καὶ πράγματος, τουτέστι τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ φυσικοῦ κόσμου, λέγει ὁ Λεϊβνίτιος, διαρκῆς διεξάγεται ἀγὼν, μέχρι οὗ ἐπὶ τέλους ἡ ἄλογος φύσις ὑποκύψῃ ὑπὸ τὴν λογικὴν τοῦ ἀνθρώπου προσωπικότητα καὶ καταστῆ κτῆσις αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν ἀπορρέει τὸ δίκαιον τῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ ἄλογος φύσις, ἡ τὸ πρῶτον ἐπιζητούσα νὰ δεσπόσῃ τοῦ ἀνθρώπου, ὑποτάσσεται ὑπὸ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, συμπληροῖ αὐτήν, πράγματι ἐξανθρωπιζομένη, καθισταμένη ὄργανον ἅμα καὶ συλλειτουργὸς ἐν τῇ τελουμένῃ ἐργασίᾳ.

Τὸ ἀντικείμενον τῆς ἰδιοκτησίας εἶνε κατὰ πρῶτον ὑλικόν, δυνάμενον νὰ ὑποστῆ τὴν ἐνέργειαν τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως καὶ νὰ λάβῃ τὴν σφραγίδα αὐτῆς· μόνον τὸ δυνάμενον διὰ τῆς προσωπικῆς ἐργασίας νὰ ὑποβληθῇ ὑπὸ τὴν δημιουργικὴν ταύτην ἐνέργειαν, νὰ λάβῃ νέαν μορφήν, νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν ἠθικῶν καὶ ὑλικῶν χρειῶν, εἶνε ἐπιδεκτικὸν κτήσεως. Ἐπεταί ἄρα ὅτι τὸ μὴ τοιοῦτο δὲν δύναται νὰ καταστῆ κτῆσις: οὕτως ὁ αἰθήρ, ἡ θάλασσα, ἡ γῆ συλλήβδην δὲν εἶνε ἐπιδεκτικὰ ἰδιοκτησίας ἀτομικῆς, ἀποκλειστικῆς· οὐδὲν ἄτομον δύναται νὰ διεκδικήσῃ κυριότητα ἐπ' αὐτῶν· ἀνήκουσιν εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος, τὸ δὲ ἄτομον μέρος μόνον αὐτῶν δύναται νὰ ἐξασκήσῃ χρῆσιν καὶ νὰ διεκδικήσῃ κτῆσιν. Οὐδεὶς δικαιούται νὰ ἐπιφωνήσῃ ὑπερφιάλως ἐν τῇ ἀποκλειστικῇ αὐτοῦ φιλοκτημοσύνῃ: «Μοὶ ἀνήκει ὁ αἰθήρ, ἡ θάλασσα, ἡ γῆ συλλήβδην, ἡ παμμέγιστον αὐτῆς μέρος», χωρὶς νὰ κατέκτησέ τι τούτων διὰ πιθανῆς ἐργασίας, ἀμέσου ἢ ἐμμέσου, συμμετεχούσης [τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ βουλήσεως]. Ὁ πλανήτης ἡμῶν εἶνε ὠρισμένος διὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, μετέχοντας τῆς κτήσεως αὐτοῦ· οὐδεὶς δὲ δύναται ν' ἀξιώσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἀποκλειστικὴν ἀπόλαυσιν γῆς ἐπὶ βλάβῃ τῶν ὁμοίων, ἐστερημένων τοιαύτης.

Οὕτως ὁ ἄνθρωπος, ὡς ἄτομον, δὲν δικαιούται ν' ἀξιώσῃ ὡς ἑαυτοῦ κτῆσιν ἢ ὅτι δύναται νὰ καθυποτάξῃ διὰ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ

ικανότητος καὶ ἐργασίας, χωρὶς νὰ παραβλάψῃ ἄρα προφανῆ ἄλλα, εἰς μηδεμίαν ὑποκείμενα ἀντίρρησην τῶν ὁμοίων αὐτοῦ δικαιώματα καὶ συμφέροντα.

§ 71. Ἀρχὴ τῆς ἰδιοκτησίας ἢ ἐργασίας.

Μετὰ τὰ εἰρημένα συμπεραίνεται, ὅτι ἀρχὴ καὶ βᾶσις τῆς ἰδιοκτησίας εἶνε ἡ ἐργασία. Πᾶν τὸ δι' αὐτῆς παραγόμενον εἶνε ἀντικείμενον κτήσεως. Ἡ ἐργασία εἶνε ἢ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ ἐκδήλωσις καὶ ἐξάσκησις τῶν πνευματικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ὑποτάσσοντος ἑαυτῷ τὸν ἐξωτερικὸν τοῦτον κόσμον, μεταμορφοῦντος αὐτὸν πρὸς συμπλήρωσιν ἑαυτοῦ καὶ πρὸς πλήρωσιν ἅμα τῶν ποικίλων τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος ἀναγκῶν καὶ ροπῶν. Διὰ τῆς ἐργασίας κρατύνει οὗτος τὴν τε φυσικὴν καὶ ἠθικὴν αὐτοῦ ἰσχύν, καθίστάμενος σὺν τῷ χρόνῳ ἀληθῆς κύριος τῆς δημιουργίας. « Ἐν τῷ ἰδρῶτι τοῦ προσώπου φαγεῖ τὸν ἄρτον σου ». Ὑπὸ τὸν νόμον τοῦτον ἀποκαλύπτεται ἡ ἱστορικὴ τοῦ ἀνθρώπου μοῖρα καὶ ἀποστολὴ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν. Διὰ τῆς ἐργασίας ἐκδηλοῦται τὸ πρῶτον ἡ ἐκπολιτιστικὴ τῶν κοινωνιῶν δύναμις. Ὁ πρῶτος πεπολιτισμένος ἄνθρωπος εἶνε ὁ πρῶτος ἐργασθεὶς· ἡ ὑλικὴ ἐργασία ἀνερρίπισε κατὰ πρῶτον τὴν ἐνέργειαν τοῦ τε πνεύματος καὶ τοῦ σώματος, κατέστησε δὲ τὸν ἄνθρωπον ἰσχυρὸν καὶ ἐλεύθερον. Ἐφ' ὅσον οὗτος δὲν ἐργάζεται, ἀναμένων τὴν συντήρησιν ἑαυτοῦ ἀπὸ τῆς φύσεως, θεραπεύων δὲ τὰς ἐκάστοτε ἐκδηλουμένας ἀνάγκας προχείρως, ἐκ τῆς ἀμέσου αὐτῆς μεγαλοδωρίας, ζῆ ἄγριον βίον· ἠκιστα σκέπτεται, μὴ αἰσθανόμενος, μηδὲ κατανοῶν τὴν ἀνάγκην τῆς σκέψεως, ἣτις εἶνε ἐπίσης ἐργασία. Τὰ ἦθη αὐτοῦ εἶνε σκληρά, ἀδιαφορεῖ περὶ τῶν ὁμοίων, δι' οὐδενὸς ὦν μετ' αὐτῶν συνδεδεμένος. Ἀλλ' αἱ ἀνάγκαι ποικίλλουσι καὶ ἀναπτύσσονται βαθμηδόν, ἡ πνευματικὴ φύσις ἐκδηλοῦται ζωηρότερον, μετ' αὐτῆς δὲ καὶ ἡ μέθοδος τῆς θεραπείας τῶν ἀναγκῶν τούτων. Οὕτω διὰ τῆς ἐργασίας κατορθοῦται ἡ χειραφέτησις τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τῆς μοίρας καὶ τῆς ἀνάγκης· καθίσταται οὗτος κύριος ἑαυτοῦ καὶ κύριος ἅμα τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου. Ὁ ἀρχέγονος Ροβινσὼν κλέπτει τὸ πῦρ ἀπὸ τῶν ἀδύτων τῆς φύσεως, χρησιμοποιοῦν αὐτὸ πρὸς τὰς καθ' ἐκάστην ἐφευρισκομένας ὑπ' αὐτοῦ τέχνας, ἀπὸ τῆς καύσεως